

УДК: 811.124(477)

ВЧЕННЯ ПРО ЛІТЕРАТУРНІ ЖАНРИ В АНОНІМНІЙ ЛАТИНСЬКОМОВНІЙ ПОЕТИЦІ "САМОЕНА ІН ПАРНАССО"

Ластовець Марія Юрївна,

асп.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Статтю присвячено дослідженню анонімної латинськомовної поетики "Самоена ін Парнассо" (1689 р.), а саме вченню про літературні жанри. Подано структуру змісту поетики, розглянуто ключові поняття теорії віршування, подані дефініції літературних жанрів та їх диференціація.

Ключові слова: латинськомовна поетика, теорія віршування, літературні жанри, віршування.

Головними джерелами вивчення української латинськомовної поезії XVII–XVIII століття залишаються курси поетик та риторик, укладені викладачами київського колегіуму. Частину текстів цих курсів було надруковано та перекладено українською та російською мовами, проте залишається неперекладений жодною мовою масив текстів у рукописах. Але це лише питання часу, адже за останні десятиліття з'явилося чимало наукових розвідок, присвячених дослідженню латинськомовного періоду в розвитку української літератури.

Актульність статті визначається загальним інтересом філологів та істориків до існування латинськомовного періоду в Україні та літературних знахідок, зокрема. Київська поетика належить до літературних пам'яток XVII століття, написаних латинською мовою і недосліджених в окремих наукових розвідках. **Метою** статті є проаналізувати анонімний латинськомовний поетичний курс "*Самоена ін Парнассо*" на предмет тлумачення літературних жанрів. **Об'єктом** дослідження є текст анонімної латинськомовної поетики "*Самоена ін Парнассо*". **Предметом** дослідження є вчення про літературні жанри, викладені в рамках цієї поетики. **Наукова новизна** полягає у тому, що цей латинськомовний поетичний курс залишається неперекладеним і недослідженим, а відповідно й недоступним широкому колу дослідників.

Вивчення київських поетичних та риторичних курсів почалося із середини XIX століття і пов'язане з ім'ям українського академіка Миколи Петрова, який присвятив низку статей огляду словесних наук та літературних занять в Київській академії. Матеріалом для статей слугували тексти рукописів латинськомовних поетик та риторик, датованих XVII–XVIII ст., зокрема: "*Liber artis poeticae*" (1637 р.) Андрія Старновецького та М. Котозварського, "*Fons Castalius*" (1685 р.), "*Leo Roxolanus*" (1693 р.), "*Lyra*" (1696 р.), "*Concha*" (1698) Стефана Яворського, "*De arte poëtica*" (1705 р.) та "*De arte rhetorica*" (1706 р.) Феофана Прокоповича, "*Idea artis poësos*" (1707 р.) Лаврентія Горки, "*Parnassus*" (1719–1720 рр.), "*Hortus poëticus*" (1736 р.) Митрофана Довгалецького, "*Praecepta de arte poëtica*" (1746 р.) Георгія Кониського.

Змісту окремих поетик та риторик торкалися й інші дослідники, зокрема Макарій Булгаков у праці "*История Киевской академии*" наводить зміст першої відомої поетики "*Liber artis poëticae*" (1637 р.) А. Старновецького та М. Котозварського. Цей поетичний курс згадується також у Віктора Аскоченського ("*Киев с древнейшем его училищем Академиею*" (1856 р.)) та у Євгена Регушевського ("*Рукописи профессора О. С. Грузинського*" (1970 р.)). На жаль, сам рукопис поетики не зберігся до нашого часу. Згадувані дослідники розглядають також і інші поетичні та ри-

торичні курси, але, по суті, це побіжний огляд, який містить назву і короткий зміст без ґрунтового аналізу.

Одним із перших, хто підійшов до системного вивчення поетичних курсів, був Микола Петров, який у *"Трудах Киевской Духовной Академии"* за 1866–1868 рр. опублікував низку статей під назвою *"О словесных наукахъ и литературныхъ занятіяхъ отъ начала ея до преобразования въ 1819 году"*. Дослідник розглядає ключові поняття поетики, дає визначення поезії та жанрам, збагачуючи теоретичний матеріал численними прикладами.

Іншим дослідником, який займався вивченням київських поетичних курсів став український вчений Володимир Резанов. У своїй трилогії праць *"Из истории русской драмы. Школьные действия XVII – XVIII вв. и театр иезуитов"* (1910 р.), *"К истории русской драмы. Поэтика М.-К Сарбевского по рукописям музея Чарторийских в Кракове"* (1911 р.), *"К вопросу о старинной драме. Теория школьных декламаций по рукописным поэтикам"* (1913 р.) автор проводить порівняльний аналіз київських, польських та західноєвропейських поетик і доходить висновку, що латинськомовні українські поетики створювалися за європейськими зразками.

Поодинокі праці, в яких згадуються українські латинськомовні поетики та риторики, зустрічаємо у таких дослідників, як Арсеній Кадлубовський (*"Правила пиитические" Аполлоса Байбакова* (1899 р.)), Д. Бабкін (*"Русская риторика начала XVII в."* (1951 р.)), Віктор Данилевський (*"Ломоносов на Украине"* (1954 р.)), Павло Попов (*"З історії поетики на Україні"* (1959 р.)), Юрій Мушак (*"Овідій у поетиці Ф. Прокоповича"* (1960 р.)), Ришард Лужни (*"Поэтика Феофана Прокоповича и теория поэзии в Киево-Могиланской академии (первая половина XVIII в.)"* (1966 р.)). На матеріалі окремих латинськомовних поетичних курсів Олександр Білецький досліджував розвиток літературних жанрів.

Більш ґрунтовні дослідження українських латинськомовних поетик та риторик знаходимо у монографіях українських учених Григорія Сивоконя (*"Давні українські поетики"* (1960 р.)), Володимира Кречотня (*"Байки в українській літературі XVII–XVIII ст."* (1963 р.)), польської дослідниці П. Левін (*"Wykłady poetyki w uczelniach rosyjskich (1722–1774) a tradycje polskie"* (1974 р.)).

І, нарешті, у 1983 році вийшла монографія вітчизняного дослідника Віталія Маєлюка *"Латиномовні поетики і риторики XVII – першої половини XVIII ст."* – на ґрунтовніше дослідження київських поетичних та риторичних курсів. Ми зупинимося на детальному аналізі анонімної латинськомовної поетики *"Camoena in Parnasso"*, укладеної в Київській академії.

Поетичний курс, назва якого перекладається як *"Муза на Парнасі"*, був створений у 1689 році в Києві невідомим автором. Вивчення цієї літературної пам'ятки становить беззаперечний інтерес для дослідників української латинськомовної спадщини. По-перше, XVII століття в Україні цікаве своїм культурно-історичним тлом: релігійне розмаїття, багатомовність, національно-визвольні війни, і паралельно на цьому фоні – небувале піднесення Києва як духовного та просвітницького центру. По-друге, це роль латинської мови в українському мовному та літературному просторах зазначеного періоду. Для Західної Європи використання латинської мови в багатьох сферах життя було історично обумовлене, в той час як на теренах України це стало явищем досить незвичайним. Тим не менш, абсолютно беззапере-

чним залишається той факт, що латинська мова в Україні не просто прижилася, а стала чи не єдиною мовою освіти XVII–XVIII століття, а також джерелом поетичної творчості. Латинськомовні твори українських поетів можна, не вагаючись, поставити в один ряд із західноєвропейськими зразками поетичного мистецтва за ступенем майстерності та художньої досконалості. Але для поета важливо не лише мати талант до створення поезій, а й володіти теоретичними знаннями з цього ремесла, для чого і створювалися шкільні поетики та риторики, які навчали мистецтву слова. Однією з таких поетик була "*Camœna in Parnasso*". У межах статті неможливо розглянути весь зміст цього поетичного курсу, тому ми обмежимося лише висвітленням одного з питань, а саме вчення про жанри.

Насамперед необхідно сказати декілька слів про те, що являє собою цей поетичний курс взагалі, тому ми вважаємо за доцільне представити структуру змісту, зберігаючи оригінальний правопис і пунктуацію:

Classis I. De comuni jam oratorum, quam poetarum.

1. 1. *De periodo, de tropis, et figuris tam verborum, quam sententiarum.*
  1. 1. 1. *De structura, definitione, et divisione periodi.*
  1. 1. 2. *De ornamentis periodi seu de usu toporum et figurarum.*
  1. 1. 3. *De fontibus amplificationum.*
1. 2. *De epistolis decore conscribendis.*
  1. 2. 1. *De natura et definitione epistolarum.*
  1. 2. 2. *Praxes epistolarum.*

Classis II. De habitu sive arte poëseos.

2. 1. *De natura, dignitate, necessitate et utilitate seu fine poëseos.*
2. 2. *De versu, carmine, generibus carminis et de appellationibus.*
2. 3. *De carmine hexametro.*
2. 4. *De carmine pentametro.*
2. 5. *De poësi lyrica.*
2. 6. *De poësi dramatica.*

Caput III. De chria.

3. 1. *De partibus chriae.*
3. 2. *Praxes chriae.*

Ми бачимо, що структура цього поетичного курсу багато в чому подібна до тих поетик, які уклалися в Європі, та безпосередньо в академії, і поєднувала у собі дві головні частини: про мистецтво риторичне та мистецтво поетичне. Порядок цих складових не був канонічним і залежав від задуму самого автора. Мова поетики переважно відповідає граматичним нормам латинської мови класичного періоду з нечисленними стилістичними та орфографічними відхиленнями. У першій частині йдеться про теоретичні засади риторики. Тут містяться відомості про період, тропи, фігури слів і думки та правила складання і написання листів. У другій частині поетики обґрунтовується теорія поезії: подається визначення самої поезії, її природа та принади перед іншими жанрами. Автор поетики визначає поезію як мистецтво, що описує діяння людей у піснях. (*Poetica est ars, hominu acciones effingens...in carminibus*) [арк. 113], а самих поетів – митцями, які не вигадують якісь речі, а відтворюють, зображують або наслідують події з життя. (*Poetae vocant fictores, non quasi fingunt res, sed quia effingunt, seu exprimunt, vel imitant res iam factas.*) [арк. 113].

Принади поезії полягають у її божественному походженні, адже в античності поетів називали теологами, тому що вони склали пісні про богів. (*Poësis res esse divina dicitur. Nam poëtae etiam ab antiquis dicti sunt theologi: quondiam de Diis multa carmina conficiunt.*) [арк. 119]. Ще з античних часів була усталена думка про користь поезії як такої, що відвертає людей від усього лихого. (*Deffereant poëtae homines a malo.*) [арк. 120].

Дефініція вірша подається традиційно як висловлювання, що має визначений жанр, розмір, композицію і об'єднане строю. (*Versus...est oratio, certo genere, numero atque ordine, pedum alligata.*) [арк. 120]. Вірші бувають: героїчні, елегійні, сатиричні, буколічні, георгічні, моральні, епіталами, епітафії, поховальні, плакальні, панегіричні, символічні, повчальні, благальні, кратичні, прокляття, пісні на святкування ста років, виховні, колективні, триумфальні, дифірамби, пародії, палінодії. (*Carmina sunt: heroica, ellegiaca, satyrica, bucolica, geogica, ethica, epithalamica, epithaphica, epicedia, threnodia, panegyrica, symboleutica, protreptica, apeutica, treseutica, cratica, dirae, saecularia, propeutica, celeusmata, epinikia, dithirambica, parodiae, polinodiae.*) [арк. 122–123].

Далі вірші розподіляються за жанрами відповідно до розміру, яким вони пишуться. Такий поділ був відомий ще з античності, коли епічні поеми писалися дактилічним гекзаметром, ямбічні розміри переважали в трагедіях, комедіях та сатиричних драмах, а в елегіях використовувалося поєднання гекзаметра з пентаметром, яке отримало назву елегійного дистиха і т. д. У поетиці "Самоена in Parnasso" спостерігається схожий поділ. Так, гекзаметр панував у царині епосу, пентаметром писалися загадки, символи та емблеми, буколічна поезія, елегійна, сатирична, акровірш, вірш-ехо та епіграми.

Буколічна поезія визначається як наслідування пастуших та сільських справ. Персонажами такої поезії є пастухи, землероби, виноградарі, рибалки та мисливці. (*Bucolica poësis est imitatio actionum pastoricarum at rusticarum. Materiae poesis sunt pastores...agricolae, vinitores...piscatores, venatores.*) [арк. 146].

Окремі розділи поетичного курсу присвячені ліричній та драматичній поезії. За визначенням автора поетики, ліричною поезією називаються вірші, які співають під ліру або кіфару, такі вірші називаються одами, що в перекладі означає – пісня. (*Poësis lyrica dicitur illa cuia carmina ad lyram aut cytharam canebant, dicuntur talia carmina ode, quod significat cantum.*) [арк. 163].

Драма не є однорідним жанром, тому що поділяється на трагедію та комедію. Трагедія визначається як драма, що зображує людські нещастя та сумну загибель. (*Tragedia est drama illustrans personarum calamitates, et tristes interita exprimens.*) [арк. 164]. Трагедія складається із чотирьох частин: прологу, епілогу, оповіді та хору. Пролог коротко оповідає про події, які будуть розгортатися попереду, в епілозі підбиваються підсумки трагедії. Оповідь містить безпосереднє розгортання подій, які або вигадані, або містять історичну правду. Хор, як складова частина трагедії, не має фіксованого місця в її структурі і може бути або після усієї дії, або між діями, це залежить від художньої функції хору в конкретній трагедії.

Комедія відрізняється від трагедії умовами, в яких існують персонажі, і зображує справи низькі та особисті. Крім того, їх різнить фінал, оскільки комедії починаються завжди хвилююче, а закінчуються позитивно, в той час як у трагедіях по-

чаток є щасливим, а у фіналі наявний невід'мний мотив смерті і нещасливої долі. (*Comedia a tragoedia differt primo conditione personarum, quia in comedia res humiles aut privatae, in tragoedia principes introducuntur. Secundo differt exito...in comedia initia turbulenta, fines autem laeti, in tragoedia printipia laeta, fines turbulenti solent.*) [арк. 165].

Короткий огляд поетичного курсу "Camoena in Parnasso" дозволяє зробити висновок, що у XVII ст. в Києві була детально розроблена теорія поетичного та ораторського мистецтва. Відчувається безсумнівний вплив античної теорії поезії та диференціації літературних жанрів, але наявний і суто бароковий елемент в теорії віршування. Йдеться, насамперед, про розгалуженість жанрів курйозної поезії: емлеми, загадки, символи, хроновірші та вірші-ехо. Традиційне тлумачення отримують класичні жанри поезії (лірична та драматична), що пояснюється прагненням авторів київських поетик, з одного боку, не відступати від античних канонів, а з іншого, дотримуватися літературної традиції свого часу. Фантазія і новаторство допускаються у будь-якій літературній творчості, в той час як при укладанні навчальних матеріалів, якими і були поетичні курси, необхідно враховувати усталені норми щодо форми і змісту цих курсів.

Ластовець М. Ю., асп.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Учение о литературных жанрах в латиноязычной поэтике "Camoena in Parnasso"

Стаття посвящена изучению анонимной латиноязычной поэтики "Camoena in Parnasso" (1689 г.), а именно изучению литературных жанров. В статье раскрыта структура содержания поэтики, рассмотрены ключевые понятия теории стихосложения, поданы дефиниции литературных жанров и их дифференциация.

Ключевые слова: латиноязычная поэтика, теория стихосложения, литературные жанры, стихосложение.

Lastovets M. Yu., Postgraduate Student

Taras Shevchenko National University of Kyiv

Study of Literary Genres in Latin Poetics "Camoena in Parnasso"

The article is devoted to the investigation of Latin poetics "Camoena in Parnasso" (1689), in particular, genre interpretation. The content of poetics structure is given, the key notions of versification theory are displayed, literary genres' differentiation is being considered.

Key words: Latin poetics, versification theory, literary genre, versification.

Література:

1. *Маслюк, В. П.* Латиномовні поетики і риторики XVII- першої половини XVIII ст. та їх роль у розвитку теорії літератури на Україні / Віталій Петрович Маслюк. – К. : Наукова думка, 1983. – 236 с.
2. *Потебня, А. А.* Из записок по теории словесности : Поэзия и проза. Тропы и фигуры. Мышление поэт. и миф. Прил. – Харьков, 1905. – 652 с.
3. *Резанов, В. И.* К истории русской драмы : Поэтика М. К. Сарбевского по рукописям музея кн. Чарторыйских в Кракове / Владимир Иванович Резанов. – Нежин : Тип. н-ков В.К. Меленевского, 1911. – 30 с.
4. *Сивокінь, Г. М.,* Давні українські поетики / Григорій Матвійович Сивокінь. – Х. : Вид-во Харк. ун-ту, 1960. – 107 с.
5. *Camoena in Parnasso* Kijovo- Mohilane ad suavissimum caelestis musae Mariae modulamen duplici oratoris poeticoque sono inter amoena litterariorum ludorum spectacula suum devote exhibens tenorem anno coelitus orbi astra ex quo sevit gaudia Musa 1689. – Рукопис зберігається в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського, Інститут рукопису, шифр 658/449С. – 221 арк.
6. *Łuźny, R.* Pisarze kręgu Akademii Kijowsko – Mohylańskiej a literatura polska / Ryszard Łuźny. – Kraków, 1966. – 170 s.

Стаття надійшла до редакції 15.05.14